

KS. GRZEGORZ IGNATOWSKI
Uniwersytet Śląski
Katowice

ISLAM NA SOBORZE WATYKAŃSKIM II

WPROWADZENIE

Decyzje podjęte na Soborze Watykańskim II umożliwiły Kościołowi katolickiemu dokonanie zmiany w stosunku do wyznawców religii niechrześcijańskich, w tym również do islamu. Dwa dokumenty ostatniego Soboru mówią o muzułmanach: Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* nr 16 oraz Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* nr 3. W pierwszym z wymienionych dokumentów czytamy, że do ludu Bożego są przyporządkowani muzułmanie, oddający cześć jednemu i miłosiernemu Bogu, który będzie sądził ludzi w dniu ostatecznym¹. Drugi z dokumentów, poświęcony wyłącznie wyznawcom innych religii, mówiąc o islamie, przypomina o więzach łączących chrześcijan i muzułmanów, zachęca do zapomnienia o nieprzychylnym wzajemnym nastawieniu z przeszłości oraz postuluje zrozumienie i współpracę w kwestiach społecznych². Podczas dyskusji dotyczącej *Lumen gentium* tylko nieliczni Ojcowie soborowi wypowiadali krótkie i ogólne uwagi na temat muzułmanów i islamu. Swoje poglądy na temat relacji Kościoła do islamu przedstawili przede wszystkim podczas omawiania kolejnych schematów dokumentu, który ostatecznie przybrał kształt deklaracji *Nostra aetate*.

¹ Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 118, p. 16.

² Tamże, Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate*, s. 334–335, p. 3.

1. PROBLEMATYKA ISLAMU A OSTATECZNY KSZTAŁT DEKLARACJI *NOSTRA AETATE*

Nostra eatate, według pierwotnego planu Augustina Bei, przewodniczącego Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan, który był odpowiedzialny za przygotowanie dokumentu, miała być krótkim oświadczeniem na temat Żydów. W swojej pierwszej wersji przedstawionej na Soborze wraz z projektem dokumentu o wolności religijnej, była dołączona do schematu o ekumenizmie³. Projekt dokumentu zatytułowany *O postawie katolików do niechrześcijan, a szczególnie do Żydów*, Ojcowie soborowi otrzymali 8 listopada 1963 r. Nie zakładano nawet, aby podjęto w tym okresie dyskusję na jego temat. Prezentując Ojcom soborowym projekt dokumentu, 19 listopada 1963 r., Bea mówił wyłącznie o kwestii żydowskiej. Obawiając się negatywnych reakcji ze strony niektórych biskupów na przedstawiony projekt, które mogły się pojawić w związku z nieprzychylną oceną schematu o Żydach przez pewne środowiska muzułmańskie, przewodniczący Sekretariatu zaznaczył, że podejmuje on wyłącznie zagadnienia religijne. Z tego też powodu, mówił dalej Bea, nie istnieje żadne niebezpieczeństwo, iż Sobór zostanie zaangażowany w spór między Arabami i Państwem Izrael⁴.

Niektórzy jednak biskupi w ramach dyskusji o dokumencie na temat ekumenizmu, przeprowadzonej na Soborze od 18 listopada do 2 grudnia 1963 r., zwracali uwagę na temat projektu schematu o Żydach⁵. Byli również i tacy, szczególnie z Azji i Afryki, którzy postulowali, aby w poprawionym dokumencie znalazły się rozdziały poświęcone innym religiom, w tym także islamowi. W wyniku tych opinii projekt dokumentu o Żydach nieznacznie zmieniono, dołączając ogólne uwagi na temat innych religii i zaledwie jedno zdanie o islamie i zatytułowano go teraz *O Żydach i niechrześcijanach*. Dodać należy, że jednym z powodów tak krótkiej wypowiedzi na temat islamu mógł być fakt, iż w Sekretariacie ds. Jedności brakowało kompetentnych osób mogących wypowiedzieć się na temat innych religii. Sekretariat ds. Religii Niechrześcijańskich został utworzony dopiero 19 maja 1964 r.⁶ Wypowiedź na temat islamu, według komentarza Bei, zyskała aprobatę ekspertów z dominikańskiego Instytutu Studiów Wschodnich, który mieści się w Kairze oraz ze strony Papieskiego Instytutu Studiów Orientalnych, prowadzonego przez Ojców Misji Afrykańskiej (Ojców Białych) w Tunisie⁷. Dyskusja na temat

³ Na temat powstania *Nostra aetate* zob.: G. Ignatowski, *Kościół wobec przejawów antysemityzmu*, Łódź 1999, s. 58–64.

⁴ A. Bea, *De catholicorum habitudine ad non christianos et maxime ad Iudaeos*, *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani Secundi* (dalej *Acta*), vol. II, pars V, Typis Polyglottis Vaticanis 1973, s. 484–485.

⁵ Dyskusję na temat schematu o ekumenizmie przedstawia „Życie i Myśl”, 1–2 (1964), s. 155–171.

⁶ T. Chodźidło, *Sekretariat dla Niechrześcijan*, AK 1 (1969), s. 131–139.

⁷ A. Bea, *Relatio super declarationem de Iudaeis et de non-christianis*, *Acta*, vol. III, pars II, Typis Polyglottis Vaticanis 1974, s. 562.

poprawionego dokumentu przeprowadzona była od 28 do 29 września 1964 r.⁸. Jej wynik skłonił Sekretariat do powiększenia dokumentu nie tylko o islam, lecz również o inne religie.

Trzeci schemat dokumentu, będący już samodzielną deklaracją, zatytułowaną *O stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich*, zawierał rozdziały poświęcone nie tylko judaizmowi, lecz również hinduizmowi, buddyzmowi oraz islamowi. Składał się on – tak samo jak uchwalona ostatecznie deklaracja – z pięciu punktów. W pierwszym, który potem został jeszcze nieznacznie zmieniony, zawarto ogólne uwagi na temat stosunku Kościoła do innych religii. W punkcie drugim omówiono krótko buddyzm i hinduizm. Punkt trzeci poświęcony został islamowi, a czwarty Żydom i ich religii. W punkcie ostatnim Sobór wzywał wszystkich ludzi do powszechnej braterskiej jedności. Mając na uwadze nowy dokument, różniący się od pierwotnego projektu, jeśli chodzi o rozmiary i treść, Bea, 20 listopada 1964 r., powiedział Ojcom soborowym: *Deklarację tę można w dobry sposób porównać do wzrostu biblijnego ziarnka gorczycy. Pierwotnie miałem zamiar opracować krótkie i proste oświadczenie na temat stosunku Kościoła do narodu żydowskiego. Lecz wraz z upływem czasu, szczególnie podczas dyskusji w tej Auli, ziarno to, dzięki wam, rozrosło się prawie do drzewa, na którym wszystkie ptaki powietrzne mają gniazda*⁹. Deklaracja w przedstawionym kształcie została zatwierdzona przez Sobór. W przerwie między trzecią a czwartą sesją nadesłano do Sekretariatu kolejne propozycje zmian. Deklaracja, która została ostatecznie uchwalona 28 października 1965 r., pozwoliła na nawiązanie przez Kościół oficjalnych relacji z wyznawcami judaizmu i z przedstawicielami innych religii. 24 października 1974 r. papież Paweł VI utworzył równocześnie Komisję ds. Kontaktów Religijnych z Judaizmem oraz powołał specjalną sekcję mającą zajmować się islamem. Komisja została dołączona do Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan, a wspomniana sekcja do Sekretariatu ds. Religii Niechrześcijańskich¹⁰.

⁸ Dyskusję na temat schematu *O Żydach i niechrześcijanach* przedstawia „Życie i Myśl”, 1 (1965), s. 45–48.

⁹ A. Bea, *Relatio, Acta*, vol. III, pars VIII, Typis Polyglottis Vaticanis 1976, s. 649.

¹⁰ „Information Service. The Secretariat for Promoting Christian Unity” 3 (1974) 24. W 1998 r. Sekretariat ds. Jedności Chrześcijan został przemianowany na Papieską Radę ds. Jedności Chrześcijan, a Sekretariat ds. Religii Niechrześcijańskich na Papieską Radę ds. Dialogu Międzyreligijnego. Na temat dialogu chrześcijańsko-muzułmańskiego zob. np.: S. Schreiner, *Islam – (nowe) wyzwanie dla chrześcijan i Żydów?*, w: *Ja jestem Józef brat wasz. Księga pamiątkowa ku czci Arcybiskupa Henryka Józefa Muszyńskiego Metropolity Gnieźnieńskiego w 65 rocznicę urodzi*, W. Chrostowski (red.), Warszawa 1998, s. 311–325; E. Sakowicz, *Trudny dialog Kościoła z islamem*, CT 2 (2001), s. 109–118.

2. ISLAM PODCZAS DYSKUSJI NA TEMAT DOKUMENTU O POSTAWIE KATOLIKÓW DO NIECHRZEŚCIJAN, A SZCZEGÓLNIIE DO ŻYDÓW

Schemat o ekumenizmie, zatwierdzony przez papieża Jana XXIII jako podstawa do dyskusji soborowej 22 kwietnia 1963 r., biskupi omawiali od 18 listopada do 2 grudnia 1963 r. Wypowiedzi Ojców soborowych z tego okresu na temat innych religii możemy podzielić na dwie zasadnicze grupy. Do pierwszej z nich należą Ojcowie, którzy postulowali, aby projekt dokumentu o Żydach, dołączony do dekretu o ekumenizmie, został poszerzony o wyznawców innych religii, bez wskazania bezpośrednio na islam: Peter Tatsuo Doi – arcybiskup Tokio, Paul Yü Pin – arcybiskup Nanking (Chiny), Ernesto Ruffini – arcybiskup Palermo, Fortunato da Veiga Coutinho – biskup Bangalore (Indie), Vito Chang Tso-Huan – były biskup Sinyang (Chiny), Stanislaus Lokuang – biskup Tajpej (Tajwan), Aloisio Lorscheider – biskup Santo Angelo (Brazylia), Leo Pietsch – biskup z Seckau (Austria), José Souto Vizoso – biskup Palencia (Hiszpania).

Mając na uwadze dyskusję na temat dokumentu o ekumenizmie, należy zaznaczyć, że większość biskupów sądziła, iż ruch ekumeniczny obejmuje tylko podzielonych chrześcijan, a więc nie powinien zajmować się wyznawcami innych religii. Przeciwnego zdania byli jednak wymienieni Chang Tso-Huan, Yü Pin, Veiga Coutinho i Lokuang. Pierwszy z wymienionych biskupów zwracał uwagę, że ekumenizm był głoszony w Chinach wiele wieków przed Konfucjuszem. *Wychoowany i wykształcony Konfucjusz* – mówił dalej biskup Sinyang – *nie wahał się wyznawać, że „wszyscy ludzie na świecie są braćmi”*¹¹. Lokuang twierdził natomiast, że ekumenizm w odniesieniu do wyznawców innych religii przejawia się przez dawanie dobrego przykładu ze strony chrześcijan. Domaga się on poszanowania innych religii i ludów niechrześcijańskich, odmawiania w ich intencji modlitwy, a także poznania sposobów w jaki przekazują wiarę. Biskup Tajpej zauważył: *ku naszemu zawstydzeniu, wiele niechrześcijańskich narodów żyje pod względem moralnym lepiej niż liczni katolicy*¹².

Do drugiej grupy biskupów postulujących, aby dokument o Żydach został poszerzony o muzułmanów, należy zaliczyć tych, którzy w swoich wypowiedziach bezpośrednio wskazywali na islam: Hyacinth Thiandoum – arcybiskup Dakaru, José Maria Bueno y Monreal – arcybiskup Sewilli, Walenty Wójcik – biskup z Sandomierza, Paul Yoshigoro Taguchi – biskup Osaki, Charles Herman Helmsing – biskup Kansas City. Na szczególną uwagę zasługują wypowiedzi Taguchi oraz Thiandoum. Biskup Osaki przypominał, iż muzułmanie oddają

¹¹ V. Chang Tso-Huan, w: *Patrum orationes (de Oecumenismo in genere)*, Acta, vol. II, pars V, Typis Polyglottis Vaticanis 1973, s. 766.

¹² Tamże, S. Lokuang, w: *Animadversiones scripto exhibitae circa schema de Oecumenismo in genere*, s. 799.

czeń prawdziwemu Bogu, a Jezusa uznają za wielkiego proroka¹³. Arcybiskup Dakaru przemawiał w imieniu 26 biskupów z Afryki. Proponując dodanie fragmentu o muzułmanach, zwracał uwagę na wielką liczbę wyznawców islamu w Afryce, Azji i Ameryce. Przypominał, że uznają oni Abrahama za Ojca wiary, przestrzegają wielu tradycji, które mają swoje źródło w Starym i Nowym Testamencie. Thiandoum zasugerował również możliwości współpracy między katolikami a muzułmanami w dziedzinie społecznej i kulturalnej¹⁴. Na potrzebę utworzenia Sekretariatu ds. Religii Niechrześcijańskich wskazywał Yü Pin, Coutingo oraz nie wymieniany jeszcze Joseph Pont y Gol, biskup Segorbe (Hiszpania).

Należy jeszcze zwrócić uwagę na złożoną na piśmie wypowiedź Angelo Innocenta Fernandesa, arcybiskup Delhi, który był przeciwny jakiegokolwiek wzmiance o islamie. Podał trzy powody, które przemawiały za jego postulatem. Po pierwsze, uznał, że w projekcie dokumentu brakuje wyraźnego związku ze schematem o Żydach. Według arcybiskupa Delhi tekst sugerował, iż wszystkie inne religie niechrześcijańskie są bardziej odległe od chrześcijaństwa niż islam. Nawet jeśli byłaby to prawda – twierdził Fernandes – w znaczeniu historycznym i teologicznym, to jednak działalność misyjna Kościoła pozwala zakwestionować takie twierdzenie. Poza tym, wymienienie w projekcie dokumentu tylko muzułmanów z równoczesnym pominięciem przedstawicieli innych wielkich religii wschodu, według arcybiskupa Delhi, mogło przysporzyć Kościołowi trudności w działalności misyjnej, tam, gdzie religie te są wyznawane¹⁵.

Podsumowując dyskusję, która dotyczyła dokumentu o ekumenizmie, i zwracając uwagę na nowy, poprawiony schemat o Żydach, Bea, 25 września 1964 r., zaznaczył, że dołączono fragment o innych religiach, a szczególnie o islamie, ponieważ w 1963 r., *podczas dyskusji dotyczącej schematu dekretu o ekumenizmie, wielu Ojców domagało się dokumentu o innych religiach, a niektórzy z nich prosili, aby wymieniono także muzułmanów*¹⁶.

Faktycznie drugi schemat dokumentu o Żydach odpowiada temu, co mówił na Soborze przewodniczący Sekretariatu ds. Jedności. W poprawionym dokumencie postuluje się, aby otaczać miłością przede wszystkim muzułmanów, którzy uwielbiają jedynego Boga osobowego i tego, któremu należy się cześć. Tekst mówi dalej, że muzułmanie są nam bardzo bliscy zarówno w znaczeniu religijnym,

¹³ Tamże, P.Y. Taguchi, s. 830.

¹⁴ H. Thiandoum, w: *Patrum orationes circa cap. II schematis „de Oecumenismo”*, Acta, vol. II, pars VI, Typis Polyglottis Vaticanis 1973, s. 197.

¹⁵ A. Fernandes, w: *Animadversiones scripto exhibitae quoad schema „de Oecumenismo” post diem 21 maii, ante diem 13 sept. 1964*, Acta, vol. III, pars II, Typis Polyglottis Vaticanis 1974, s. 878–879.

¹⁶ A. Bea, *Relatio super declarationem de Iudaeis* [...], s. 561. Podobna wypowiedź znajduje się w uwagach Sekretariatu ds. Jedności Chrześcijan. Zob.: *Relatio circa rationem qua schema elaboratum est*, Acta, vol. III, pars II, Typis Polyglottis Vaticanis 1974, s. 334.

*jak i w bardzo wielu wspólnych przejawach ludzkiej kultury*¹⁷. Postulat ma znaczenie prątyczne, ponieważ dotyczy zasadniczo postawy chrześcijan. Mówi jednak również o Bogu, który jest osobą.

3. ISLAM PODCZAS DYSKUSJI NA TEMAT PROJEKTU *O ŻYDACH I NIECHRZEŚCIJANACH*

Dokument o Żydach omawiany był przez Ojców soborowych 28 i 29 września 1964 r. Uwagi biskupów na temat islamu należy podzielić na trzy zasadnicze grupy. Do pierwszej z nich należą Ojcowie, którzy byli krytycznie nastawieni do tekstu na temat innych religii i islamu: Paul Verschuren – biskup Helsinek, Antonio de Castro Mayer – biskup Campos (Brazylia). Drugi z wymienionych biskupów uważał, że słowa o muzułmanach są za bardzo im przychylne. W przeciwieństwie do katolików, którzy wyznają wiarę w sposób dobrowolny i rozumny, muzułmanie, według biskupa Campos, czynią to w sposób trochę fanatyczny. Przekonywał również, iż islam jest religią najbardziej wrogo nastawioną do Kościoła¹⁸. Verschuren stwierdził ogólnie, że wzmianka o wyznawcach innych religii, a więc również o islamie, jest niepotrzebna¹⁹.

Drugą grupę stanowią biskupi, którzy zwracali uwagę, że w dokumencie wymieniono islam, a pominięto inne religie. Postulowali, aby tekst albo mówił również o innych religiach, albo wspominał o nich ogólnie, nie wymieniając żadnej szczegółowo. W tym wypadku należy wymienić: Ernesto Ruffiniego – arcybiskupa Palermo, Alberta Gregory Meyera – arcybiskupa Chicago, Custódio Alvima Pereirę – arcybiskupa Lourenço Marques (Mozambik), Laurence Sathosi Nagae – biskupa Urawa (Japonia), Simona Hoa Nguyen-van Hiena – biskupa Đà Lat (Wietnam).

Najbardziej wyraźna pod tym względem jest wypowiedź arcybiskupa Palermo. Stwierdził, że wśród buddystów i hinduistów słowa o muzułmanach mogą wywołać pewną „zazdrość”, zważywszy na fakt, iż nie są oni ani mniej liczni, ani mniej ważni niż wyznawcy islamu. *Dlatego proszę tych – kontynuował Ruffini – do których należy ostateczna redakcja, aby rozważyli, czy lepiej jest wymienić wszystkie religie niechrześcijańskie, a jako pierwsze te najbardziej rozpowszechnione w świecie, czy też wystarczy wspomnieć o nich wszystkich razem, w ogólnych słowach*²⁰. Mając na uwadze wypowiedź o muzułmanach, biskup japoński-

¹⁷ Tamże, *Declaratio altera. De Iudaeis et de non christianis*, s. 329.

¹⁸ A. de Castro Mayer, w: *Animadversiones scripto exhibitae quoad schema de Iudaeis et de non-christianis*, Acta, vol. III, pars III, Typis Polyglottis Vaticanis 1974, s. 162.

¹⁹ Tamże, P. Verschuren, s. 175.

²⁰ E. Ruffini, w: *Patrum orationes (Declaratio altera „de Iudaeis et de non-christianis”)*, Acta, vol. III, pars II, Typis Polyglottis Vaticanis 1974, s. 586–587.

go Urawa stwierdził: *jeśli zostanie ona zachowana, to trzeba będzie uczynić podobną wzmiankę o innych wielkich religiach*²¹.

Do trzeciej grupy należą zwolennicy wzmianki o islamie. Krótkie wypowiedzi na ten temat przedstawili: Laurent Jäger – arcybiskup Paderborn, Franz König – arcybiskup Wiednia, Giacomo Lercaro – arcybiskup Bolonii, Joseph Frings – arcybiskup Kolonii, wspomniany już powyżej José Maria Bueno y Monreal – arcybiskup Sewilli, Léon Arthur Elchinger – biskup pomocniczy Strasburga, Sergio Méndez Arceo, biskup meksykańskiego Cuernavaca, Pieter Antoon Nierman – biskup Groningen, Antonio Anõveros Ataún – biskup Cádiz y Ceuta (Hiszpania). Elchinger zauważył, że Sobór, który dąży do nawiązania braterskich rozmów z wszystkimi ludźmi, powinien zaproponować muzułmanom, aby zaczęli rozpocząć religijny dialog z Kościołem. Przypomniawszy, iż muzułmanie oddają cześć jednemu i prawdziwemu Bogu, *który jest w niebie, wszystko stworzył i objawił się z biegiem czasu w historii ludzkości*. Wyznawana przez nich wiara – mówił Elchinger – ma ogromne znaczenie we *współczesnych czasach ateizmu*²². König wyraził ogólne zadowolenie z faktu, że w schemacie znalazła się wzmianka o muzułmanach: *Ucieszyłem się z tego, że dokonano specjalnej wzmianki o mahometanach, którzy czczą jedynego, miłosiernego Boga osobowego, czyli Allacha*²³. Jäger proponował, aby w dokumencie soborowym znalazła się również uwaga, że termin „islam” oznacza całkowite oddanie się i podporządkowanie przez człowieka niezbadanej woli wszechmocnego Boga²⁴. W celu uniknięcia synkretyzmu proponował jednak dodać, iż forma oddawania czci Bogu przez muzułmanów różni się od chrześcijańskiego sposobu wyrażania wiary. Muzułmanie, przypominał, negują wiarę w Tróję Świętą²⁵.

Niektóre wypowiedzi były znacznie bardziej rozbudowane. Ojcowie wskazywali w nich na wiele elementów wspólnych łączących islam z chrześcijaństwem. W tym wypadku należy wymienić: Pietro Sfaira – maronickiego arcybiskupa Nisibis, Josepha Descuffiego – biskupa Izmiru (Turcja), Raymonda Marie Tchidimbo – arcybiskupa Conacry (Gwinea) oraz Yves Plumeya – biskupa Garoua (Kamerun).

Arcybiskup Conacry zaznaczył, że chrześcijanie i muzułmanie mogą razem stawić czoła ateizmowi, materializmowi, scjentyzmowi, ideom, które są charakterystyczne dla współczesnych czasów. Wskazując na elementy wiary i przekonania łączące chrześcijan i muzułmanów stwierdził, że:

²¹ L.S. Nagae, w: *Patrum orationes („De Iudaeis et non-christianis”)*, Acta, vol. III, pars III, Typis Polyglottis Vaticanis 1974, s. 21.

²² Tamże, L.E. Elchinger, s. 30.

²³ F. König, w: *Patrum orationes (Declaratio altera „de Iudaeis et de non-christianis”)*, s. 594.

²⁴ Na temat określenia „islam” zob.: M.U. Tworuschka, *Islam. Mały słownik*, Warszawa 1995, s. 35.

²⁵ L. Jäger, w: *Patrum orationes (Declaratio altera „de Iudaeis et de non-christianis”)*, s. 601–602.

1) wszyscy chrześcijanie i muzułmanie oddają cześć jednemu, wiecznemu Bogu, który jest Stworzycielem,

2) chrześcijaństwo i islam głoszą te same wartości,

3) chrześcijaństwo i islam nakazują miłować nade wszystko Boga i bliźniego, tak jak siebie samego. Tchimindo przypomniał na ten temat jedną z islamskich wypowiedzi: *Nikt z was nie będzie wierzącym, jeśli nie miłuje brata, jak siebie samego*.

Kończąc swoją wypowiedź, arcybiskup Conacry zauważył, że muzułmanie i chrześcijanie w Afryce zachodniej zawsze darzyli się nawzajem szacunkiem²⁶.

Przedstawiając kolejny projekt dokumentu, członkowie Sekretariatu ds. Jedności zwrócili uwagę, że tekst o muzułmanach poszerzono, opierając się na pewnych wypowiedziach Ojców Soboru oraz korzystając z dalszych konsultacji ekspertów zajmujących się tą dziedziną. Wobec niektórych wypowiedzi członkowie Sekretariatu byli jednak ostrożni. Przypomnieli więc, iż wyznawcy islamu mówią o Jezusie jako Słowie Bożym, Słowie Prawdy, i że został On poczęty z Ducha Świętego. Zauważyli również, że Maryja jest dla muzułmanów ich matką, wyniesioną ponad wszystkie inne kobiety, a jej poczęcie było niepokalone. Sformułowania te jednak – czytamy w komentarzu Sekretariatu – muzułmanie rozumieją inaczej niż Kościół katolicki i nie można się nimi posługiwać przy wskazywaniu na elementy łączące obie religie²⁷. Komentarz Sekretariatu odnosił się przede wszystkim do wypowiedzi Sfaira, Descuffiego i Plumeya, którzy zbyt mocno podkreślali wzajemne więzy chrześcijan i wyznawców islamu.

Sfair, w piśmie złożonym w Sekretariacie Soboru, twierdził, że islam w swojej doktrynie zawiera również dogmaty chrześcijańskie. Przypominał więc, że *Mahomet Chrystusa nazwał Słowem Bożym i Słowem Prawdy, a Maria została wychwalona ponad kobietami całego świata*. Zwracał uwagę, że *Mahomet uznawał Chrystusa za poczętego z Ducha Świętego w łonie Marii. Nie chodzi więc tylko o samo dziewicze narodzenie Chrystusa, ale o dziewicze poczęcie z Najwyższego Ducha*²⁸.

W przerwie między trzecią a czwartą sesją soborową Ojcowie przysłali jeszcze wiele uwag i propozycji zmian do przyjętego już projektu. Pozwoliły one na ostateczne dopracowanie tekstu deklaracji, w której czytamy, że muzułmanie:

– Oddają cześć jednemu Bogu żywemu, samoistnemu, miłosiernemu i wszechmocnemu; Bóg, który przemówił do ludzi, jest Stworzycielem nieba i ziemi.

– Poddają się Jego ukrytej woli, tak jak czynił to Abraham.

– Jezusowi, którego nie uznają za Boga, oddają cześć, jako prorokowi.

²⁶ R. M. Tchidimbo, w: *Animadversiones scripto exhibitae quoad schema de Iudaeis et de non-christianis*, s. 174.

²⁷ *Relatio de emendationibus*, w: *Declaratio de Ecclesiae habitudine ad religiones non-christianas*, Acta, vol. III, pars VIII, Typis Polyglottis Vaticanis 1976, s. 646. Na temat określeń Jezusa w islamie zob.: A. Skowronek, *Kim jest Jezus z Nazaretu?*, Kraków 2003, s. 164–170.

²⁸ P. Sfair, w: *Patrum Orationes („De Iudaeis et non christianis”)*, s. 41–42.

– Jego matkę Maryję uważają za dziewicę, obdarzają ją szacunkiem i czasami do niej się modlą.

– Oczekują dnia sądu.

– Cenią życie moralne i oddają cześć Bogu przez modlitwę i jałmużnę.

Na koniec Sobór wzywa chrześcijan oraz muzułmanów, aby zapomnieli o uczuciach wrogości, które były charakterystyczne dla wzajemnych relacji w przeszłości i do podjęcia współpracy w dziedzinie społecznej.

Chrześcijanie i wyznawcy islamu wierzą w Boga jedyne w różne sposoby. Islam zaprzecza, że Bóg w swojej jedyności jest troisty w Osobach Ojca, Syna i Ducha Świętego. Powodem takiego stanu rzeczy jest fakt, że Koran w sposób zdecydowany odrzuca wiarę w Bóstwo Jezusa Chrystusa²⁹. W Koranie, Jezus syn Maryi wymieniany jest między największymi prorokami: Noem, Abrahamem, Mojżeszem. Twierdzi on także, że Jezus narodził się w cudowny sposób z dziewicy Maryi. Wśród Ojców soborowych opinie na temat obrazu Maryi w islamie były podzielone. W sprawozdaniu na temat nadesłanych poprawek – do przyjętej w 1964 r., chociaż nie uchwalonej jeszcze ostatecznie deklaracji – Sekretariat ds. Jedności podaje, że niektórzy Ojcowie domagali się usunięcia z dokumentu słów o dziewictwie Maryi. Sekretariat nie przyjął tego postulatu argumentując, że muzułmanie żywo podtrzymują wiarę w jej dziewictwo³⁰. Na temat dziewictwa Maryi w islamie mówili podczas Soboru dwaj biskupi: Izmiru – Joseph Descuffi oraz Garoua (Kamerun) – Yves Plumey. Descuffi przypominał zgromadzonym Ojcom, że wyznawcy islamu uznają również jej niepokalane poczęcie. Modlą się do Maryi, mówił Descuffi, jak do Matki³¹. Nie można jednak wyciągnąć z tego wniosku, że muzułmanie oddają taką samą cześć Maryi, jak Kościół katolicki³².

Deklaracja *Nostra aetate* nr 3 rozpoczyna zupełnie nowy rozdział w relacjach Kościoła z wyznawcami islamu. Świadczy o tym wezwanie do zapomnienia o wrogich postawach z przeszłości. Wskazują na to również przypisy do deklaracji. Dokument soborowy powołuje się tylko jeden raz na wcześniejsze wypowiedzi papieskie. Mówiąc o tym, że Kościół patrzy z szacunkiem na muzułmanów oddających cześć jednemu Bogu, deklaracja zwraca uwagę na list papieża Grzegorza VII do sułtana Ibn Alennasa an-Nasira z Bejaya (dzisiejsza Algieria). Członkom Sekretariatu ds. Jedności o liście tym przypominał wspo-

²⁹ Na temat Jezusa w islamie zob.: Komisja ds. Dialogu Międzyreligijnego Papieskiego Komitetu Obchodów Wielkiego Jubileuszu Roku 2000, *Religie Świata o Jezusie*, Katowice 1998, s. 25–42; E. Sakowicz, *Jezus i muzułmanie*, AK 1 (2001), s. 40–52; tenże, *Jezus Chrystus*, w: *Encyklopedia katolicka*, S. Wielgus (red. nac.), t. VII, Lublin 1997, k. 1397.

³⁰ *Expensio modorum*, w: *Schema declarationis de Ecclesiae habitudine ad religiones non-christianas*, Acta, vol. IV, pars IV, Typis Polyglottis Vaticanis 1977, s. 704.

³¹ J. Descuffi, w: *Patrum orationes* („De Iudaeis et non-christianis”), s. 54.

³² S. Balić, *Maria*, w: *Leksykon podstawowych pojęć religijnych. Judaizm. Chrześcijaństwo. Islam*, A.T. Houry (red.), Warszawa 1998, k. 479–480.

mniany już biskup Plumey³³. Grzegorz VII, odpowiadając na życzenie sułtana Al-Nasira, który prosił papieża o wyświęcenie biskupa w celu sprawowania opieki nad chrześcijanami pozostającymi pod jego władzą, napisał w liście apostołskim *Gaudemus in Domino* (1076 r.): *Dobrocią taką natchnął twe serce Stwórca wszystkiego, Bóg, bez którego nie możemy uczynić, ani nawet pomyśleć niczego dobrego. Zaznaczając, że w sposób odmienny obaj wyznają Boga Jedynego, Grzegorz VI pisał dalej, iż każdego dnia Go chwalimy i czcimy jako Stwórcę wieków i władcę świata*³⁴.

ISLAM AT THE SECOND VATICAN COUNCIL

Summary

Two Counciliar documents deal with the Moslems and Islam: the Dogmatic Constitution on the Church "Lumen Gentium" nr 16, announced by the Council in November, 1964, and the declaration on the Relationship of the Church to Non-Christian Religions "Nostra Aetate" nr 3, accepted in October, 1965. The first one says that the Moslems who worship the one and merciful God belong to the people of God. The declaration deals especially with Hinduism, Buddhism, Islam and the Jewish religion. It emphasizes that the Moslems adore the one God, living and subsisting in himself, merciful and all-powerful, who is the Creator of heaven and earth. They revere Jesus as a prophet and they also honour Mary and even call on her with devotion. At the beginning of the Council the Secretariat for Promoting of Christian Unity, which was responsible for the preparation of that declaration, considered an elaboration of an originally very short statement on Jews. After the discussion during the second and third sessions (in 1963 and 1964) it prepared a longer document describing also the relation of the Church to other religions mentioned above. The article shows the Counciliar discussion on the declaration "Nostra Aetate" in the perspective of Islam and it explains the final version of that part of the document.

³³ Y. Plumey, w: *Patrum orationes („De Iudaeis et non-christianis”)*, s. 16.

³⁴ Cytuję za: E. Sakowicz, *Dialog Kościoła z islamem według dokumentów soborowych i posoborowych (1963–1999)*, Warszawa 2000, s. 187.